

**Dr. sc. Muamer DŽANANOVIĆ**

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti  
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu*

E-mail: muamer.dzananovic@institut-genocid.unsa.ba

**1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article**

UDK/UDC: 94:341.31:355.45(497:497.6)"1992/1995" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2024.7.11.339>

**ULOGA VRHOVNOG SAVETA ODBRANE  
SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE U AGRESIJI NA  
REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU<sup>1</sup>**

**Apstrakt:** *U ovom radu analiziramo ulogu i aktivnosti Vrhovnog saveta odbrane (VSO) Savezne Republike Jugoslaviji (SRJ) prema Ustavu SRJ iz 1992. godine. Odluka o uspostavljanju SRJ, koja je obuhvatala Srbiju i Crnu Goru, kao i pokrajine Kosovo i Vojvodinu, predstavljala je nastavak političkog i teritorijalnog restrukturiranja prostora bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), ali i osnov za dalje vojne i političke akcije koje su imale za cilj realizaciju velikodržavnog projekta. Kroz uspostavljanje VSO i njegovu ulogu u rukovođenju vojskom, posebno u periodu agresije, jasno se vidi kako su političke odluke direktno uticale na vojne operacije, ali i na međunarodni položaj i sankcije koje su uslijedile kao odgovor na agresivnu politiku SRJ.*

*Sjednice VSO bile su važne za donošenje odluka o vojnim pitanjima, uključujući imenovanje, unapređenje i razrješavanje oficira, kao i odluke o vojnoj aktivnosti. Analiza stenograma sjednica VSO otkriva detalje o vojnoj angažiranosti SRJ u Republici Bosni i Hercegovini te formiranju takozvane Vojske Republike srpske (VRS). Članovi VSO, predsjednik SRJ i predsjednici Srbije i Crne Gore, kao i drugi prisutni sjednicama, među kojima ministar odbrane i načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije (VJ), aktivno su sudjelovali u vojnim pitanjima i donošenju bitnih odluka.*

*U ovoj radu također istražujemo ulogu SRJ u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije tokom ranih devedesetih godina 20. stoljeća, s posebnim fokusom na njen odnos sa samoproglašenom Republikom srpskom (RS) i učešće*

---

<sup>1</sup> Rezultati istraživanja prezentirani u ovom radu nastali su kao dio autorovog doprinosa u naučnom projektu čija istraživanja su publicirana u koautorskom djelu: Muamer Džananović, Hikmet Karčić, Emir Suljagić, Sead Turčalo, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2024.

u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Kroz prizmu logističke, vojne i sveobuhvatne podrške koju je SRJ pružala, uključujući i pokušaje prikrivanja uključenosti vojnog kadra preko 30. kadrovskeg centra, rasvjetljavamo njeno direktno učešće u vojnim operacijama koje je imalo presudan uticaj na tok rata. Uprkos nastojanjima da se uloga SRJ i njenih struktura u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu prikrije, dokumenti i stenogrami VSO otkrivaju dovoljno dokaza koji potvrđuju ključnu ulogu SRJ u pripremi, podršci i provođenju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu posredstvom RS-a.

VSO je organizirao i podržavao aktivnosti koje su imale za cilj podršku VRS i drugim vojnim formacijama, često s konspirativnim pristupom. Rasprave na sjednicama VSO obuhvatile su finansiranje VRS-a, logistiku, organizaciju obuke vojnika te strategiju odbrane. Posebno su se analizirale vojne operacije, kao i politički i vojni odnosi unutar Bosne i Hercegovine. Na sjednicama su se također raspravljale i „kontroverzne teme“ poput naoružavanja stanovništva u Srbiji te zločina počinjenih nad Bošnjacima Sandžaka i Bosne i Hercegovine. Odnosi s političkim rukovodstvima RS-a i Republike Srpske Krajine (RSK), kao i reakcije na gubitke i poraze, bili su također važne teme na sjednicama VSO. Sjednice su također obuhvatile i analizu političkih i vojnih događaja te iznošenje stajališta predsjednika SRJ Slobodana Miloševića o mirovnim pregovorima, vojnim operacijama i postignutim teritorijalnim ciljevima.

Stenogrami VSO pružaju uvid u priznanje Slobodana Miloševića o učešću Službe državne bezbednosti (SDB) u formiranju, naoružavanju i podršci „paravojnim jedinicama“ poslanim u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Osim direktnog sudjelovanja VJ u agresiji, planovi zajedničkih vojnih operacija detaljno su dokumentirani, s ciljem stvaranja „jedinствене државе srpskog naroda“.

Ključne ličnosti, poput Ratka Mladića, koji su bili u VRS, ostali su i pripadnici VJ i nakon agresije. VSO je nastavio da postoji do 2001. godine, ali je izgubio svoj značaj kakav je imao tokom perioda od osnivanja pa do kraja 1995. godine.

**Ključne riječi:** Savezna Republika Jugoslavija, Vojska Jugoslavije, Vrhovni savet odbrane, kadrovski centar, Republika srpska, agresija, Republika Bosna i Hercegovina.

## THE ROLE OF THE SUPREME DEFENSE COUNCIL OF THE FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA IN THE AGGRESSION AGAINST THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

**Abstract:** In this paper, we analyze the role and activities of the Supreme Defense Council (SDC) of the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) according to the Constitution of FRY from 1992. The decision to establish the FRY, encompassing Serbia and Montenegro, as well as the provinces of Kosovo

and Vojvodina, represented a continuation of the political and territorial restructuring of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ), as well as a basis for further military and political actions aimed at realizing expansionist project. Through the establishment of the SDC and its role in managing the military, especially during the period of aggression, it is evident how political decisions directly influenced military operations, as well as the international position and sanctions that followed in response to the aggressive policy of the FRY.

SDC sessions were important for making decisions on military issues, including the appointment, promotion, and dismissal of officers, as well as decisions on military activities. Analysis of SDC session transcripts reveals details about FRY's military involvement in Bosnia and Herzegovina and the formation of the so-called Army of Republika Srpska (VRS). SDC members, the President of FRY, and the Presidents of Serbia and Montenegro, along with other attendees including the Minister of Defense and the Chief of the General Staff of the Yugoslav Army (VJ), actively participated in military matters and decision-making.

This paper also explores the role of FRY in the wars in the former Yugoslavia during the early 1990s, with a particular focus on its relationship with the self-proclaimed Republika Srpska (RS) and participation in the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina. Through the lens of logistical, military, and comprehensive support provided by FRY, including attempts to conceal the involvement of military personnel through the 30th Personnel Center, we shed light on its direct involvement in military operations that had a decisive impact on the course of the war. Despite efforts to conceal the role of FRY and its structures in the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, documents and SDC transcripts reveal enough evidence confirming FRY's crucial role in the preparation, support, and execution of aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina through RS.

The SDC organized and supported activities aimed at supporting the VRS and other military formations, often with a conspiratorial approach. Discussions at SDC sessions covered funding for the VRS, logistics, organization of soldier training, and defense strategy. Military operations, as well as political and military relations within Bosnia and Herzegovina, were particularly analyzed. „Controversial topics“ such as arming the population in Serbia and crimes committed against Bosniaks in Sandžak and Bosnia and Herzegovina were also discussed at the sessions. Relations with the political leaderships of RS and the Republic of Serbian Krajina (RSK), as well as reactions to losses and defeats, were also important topics at SDC sessions. The sessions also included analysis of political and military events and presentations of the views of FRY President Slobodan Milošević on peace negotiations, military operations, and territorial goals achieved.

*SDC transcripts provide insight into Slobodan Milošević's acknowledgment of the involvement of the State Security Service (SDB) in the formation, arming, and support of „paramilitary units“ sent to Croatia and Bosnia and Herzegovina. In addition to the direct involvement of VJ in the aggression, plans for joint military operations were extensively documented, aiming to create a „united state of the Serbian people“.*

*Key figures, such as Ratko Mladić, who were in VRS, remained members of VJ even after the aggression. The SDC continued to exist until 2001 but lost its significance compared to the period from its establishment to the end of 1995.*

**Key words:** *Federal Republic of Yugoslavia, Yugoslav Army, Supreme Defense Council, personnel center, Republika Srpska, aggression, Republic of Bosnia and Herzegovina.*

## **Uspostavljanje i funkcija Vrhovnog saveta odbrane**

U članu 135. Ustava SRJ navodi se da VJ u ratu i miru rukovodi predsjednik Republike, u skladu s odlukama VSO. U istom članu navedeno je da VSO sačinjavaju predsjednik SRJ, ujedno i predsjednik VSO, i predsjednici Republike Srbije i Republike Crne Gore, kao članovi.<sup>2</sup> Sjednicama VSO prisustvovali i drugi najviši političko-vojni predstavnici među kojima su savezni ministar odbrane, načelnik Generalštaba VJ, načelnik Vojnog kabineta Predsjednika SRJ, predsjednik savezne i republičkih vlada, itd.<sup>3</sup>

Ustavom je definisana vrlo važna uloga VSO u kontekstu vojnih pitanja. Između ostalog, članom 136. Ustava naglašeno je da Predsjednik Republike, odnosno predsjednik VSO, postavlja, unapređuje i razrješava oficire VJ određene saveznom zakonom. Zatim, da postavlja i razrješava predsjednika, sudije i sudije porotnike vojnih sudova, kao i vojne tužioce.<sup>4</sup>

Prva sjednica VSO održana je 30. juna 1992. godine, a tek na trećoj sjednici, koja je održana 23. jula 1992. godine, usvojen je Poslovnik o radu VSO kojim je uređena organizacija rada ovog tijela, kako je navedeno članom 1. Poslovnika.<sup>5</sup> Poslovnik je potpisao pisac i član Srpske akademije nauka i

<sup>2</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1186, „Službeni list Savezne Republike Jugoslavije“, broj 1, godina 1, *Ustav Savezne Republike Jugoslavija*, br. 1503/1, Beograd, 27. april 1992, 10. Na 30. sjednici VSO Momir Bulatović je izjavio: „Mi smo Vrhovna komanda“. ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 30. sednice*, 9. decembar 1994, 45.

<sup>3</sup> O tome se raspravljalo na trećoj sjednici VSO, gdje je istaknuto da se ostali (predsjednik vlade, načelnik Generalštaba, itd) upoznaju sa odlukama po kojima postupaju. ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 3. sednice*, 23. jula 1992, 3-4; O tome vidi i svjedočenje Zorana Lilića u postupku protiv Slobodana Miloševića pred ICTY-em: FHP, Predmet protiv S. Miloševića, *Svjedočenje Zorana Lilića*, 17. juni 2023, 26.

<sup>4</sup> ICTY, *Ustav Savezne Republike Jugoslavija*, 10.

<sup>5</sup> ICTY, SRJ, VSO, br. 3-4, *Poslovnik Vrhovnog saveta odbrane*, Beograd, 23. juli 1992, 1.

umetnosti (SANU) Dobrica Ćosić, prvi predsjednik VSO.<sup>6</sup> Ćosića je Skupština SRJ smjenila s pozicije predsjednika SRJ 31. maja 1993. godine „zbog kršenja Ustava“.<sup>7</sup> Skupština SRJ je 25. juna 1993. godine za predsjednika SRJ izabrala Zorana Lilića. On je tu funkciju obavljao do 15. jula 1997. godine, kada je za predsjednika izabran Slobodan Milošević.<sup>8</sup> Dobrica Ćosić je posljednji put predsjedavao VSO 12. marta 1993. godine na 8. sjednici,<sup>9</sup> a Lilić je prvi put vodio 10. sjednicu 5. jula 1993. godine.<sup>10</sup> Devetom sjednicom, koja je održana 2. juna 1993. godine, predsjedavao je Miloš Radulović, koji je u prijelaznom periodu bio vršilac funkcije predsjednika SRJ.<sup>11</sup>

U Poslovniku se navodi da VSO u svom radu koristi informacije, analize i druge materijale koje priprema Ministarstvo odbrane, Generalštab VJ i drugi državni organi.<sup>12</sup> Važno je naglasiti da je članom 7. Poslovnika predviđeno da VSO „može, kada to prilike nalažu, donositi odluke i zaključke o pitanjima iz svoje nadležnosti i bez održavanja sednica, na osnovu međusobnih konsultacija članova Saveta.“<sup>13</sup> Odluke su donošene konsenzusom. Iz analize dostupne arhivske građe zaključuje se da za pojedine sjednice VSO uopšte nisu vođeni stenogrami, što je konstatovano i zapisnikom, ili da su tokom sjednice članovi Savjeta tražili da se prekine vođenje stenograma. Za pojedine sjednice nisu dostupni ni zapisnici, niti su davana saopštenja za medije. Stenogram nije vođen na 26. sjednici VSO koja je održana 13. septembra 1994. godine, niti je sačinjen zapisnik. Međutim, iz stenograma s 27. sjednice VSO koja je održana 27. septembra 1994. godine tadašnji predsjednik VSO Zoran Lilić u intervenciji na zapisnik sa 26. sjednice – koji je dakle nedostupan javnosti – „neoprezno“ pominje 30. i 40. Kadrovski centar (KC).<sup>14</sup> Iz toga je jasno da se na 26. sjednici otvorenije raspravljalo o pripadnicima VJ koji su na ratištu u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Postojanje sjednica na kojima nisu vođeni stenogrami

<sup>6</sup> Isto, 3. Dobrica Ćosić izabran je za prvog predsjednika SRJ na sjednici „saveznog parlamenta“, čime je praktično postao i predsjednik VSO. ICTY, Patrick J. Treanor, *Beogradsko rukovodstvo i Srbi u Hrvatskoj i Bosni u periodu 1990-1995*, 37. “Zabelešku” sa prve sjednice potpisao je Slavko Krivošija, tadašnji načelnik vojnog kabineta. ICTY, SRJ, VSO, str. pov. br. 1-1, *Zabeleška sa 1. sednice*, Beograd, 30. juni 1992, 1.

<sup>7</sup> Detaljnije o razlozima smjene: M. Džananović i dr, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, 19-20.

<sup>8</sup> ICTY, P. J. Treanor, *Beogradsko rukovodstvo i Srbi u Hrvatskoj i Bosni u periodu 1990-1995*, 39.

<sup>9</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 8. sednice*, 12. mart 1993.

<sup>10</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 10. sednice*, 5. juli 1993.

<sup>11</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 9. sednice*, 2. juni 1993.

<sup>12</sup> ICTY, SRJ, VSO, br. 3-4, *Poslovnik Vrhovnog saveta odbrane*, član 2, 1.

<sup>13</sup> Isto, 2.

<sup>14</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 27. sednice*, 27. septembar 1994, 1; Iz dostupne “Beleške” sa 26. sednice VSO, koju je potpisao general-major Slavko Krivošija, tadašnji sekretar VSO, konstatuje se da je ta sjednica “održana kao radni sastanak. Sednica nije snimana, niti su rađena stenografske beleške. Sa sednice nije dato saopštenje za javnost, a nije rađen ni zapisnik sa zaključcima. Sednici su prisustvovali svi članovi Vrhovnog saveta odbrane i lica po pozivu.” ICTY, SRJ, VSO, *Beleške sa 26. sednice*, 13. septembar 1994.



jasno ukazuje da su članovi VSO odlučivali o „osjetljivim pitanjima“ te zbog toga nisu vođeni stenogrami niti sačinjeni zapisnici. Prisutni su bili svjesni činjenice da je Republika Bosna i Hercegovina međunarodno priznata država i da „Muslimani imaju legalno izabranu vladu“,<sup>15</sup> kako je na 28. sjednici VSO rekao Momir Bulatović i da bi bilo kakav javni vojni angažman VJ podrazumijevao dodatne ekonomske sankcije SRJ ili vojnu intervenciju NATO snaga. Izbjegavala su dublju diskusiju o aktivnom učešću VJ na ratištima drugih nezavisnih i međunarodno priznatih država.<sup>16</sup> Lideri velikosrpskog projekta pokušavali su ubijediti međunarodnu javnost da oni s ratom u Bosni i Hercegovini nemaju ništa te su na taj način pokušali skinuti sankcije koje su im nametnute i koje su dodatno uništavale njihovu ekonomiju i vojnu snagu.

Načelnik Generalštaba bio je direktno podređen predsjedniku SRJ i formalno je bio član VSO.<sup>17</sup> Inače „Generalštab VJ bio je 'najviši stručni i štabni organ' za pripremu i upotrebu VJ u miru i ratu.“<sup>18</sup>

Prvi načelnik Generalštaba VJ bio je Života Panić i prisustvovao je sjednicama VSO do kraja augusta 1993. godine. Posljednja, dvanaesta, sjednica VSO na kojoj je bio prisutan Panić je održana 23. i 25. augusta 1993. godine.<sup>19</sup> Panića je na poziciji načelnika Generalštaba VJ 26. augusta 1993. godine zamijenio Momčilo Perišić. Perišića je na tu poziciju imenovao predsjednik SRJ, čime je on preuzeo najvišu vojnu funkciju u VJ. Na tom položaju ostao je do 24. novembra 1998. godine, kada ga je predsjednik SRJ imenovao za savjetnika za pitanja odbrane pri Vladi.<sup>20</sup> Perišić je, dakle, kao prvi čovjek VJ prisustvovao sjednicama VSO počevši od 13. sjednice koja je održana 7. septembra 1993. godine.<sup>21</sup>

Bez obzira na odluku o preimenovanju SFRJ u SRJ,<sup>22</sup> „krunje“ Predsjedništvo SFRJ nastavilo je funkcionisati i isti dan, 27. aprila 1992. godine, održalo je sjednicu na kojoj je raspravljano o transformiranju

<sup>15</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 2. novembra 1994, 32.

<sup>16</sup> Naprimjer, na 8. sjednici VSO Dobrica Ćosić u diskusiji o jednom obliku javnog slanja pripadnika VJ na teritoriju Bosne i Hercegovine rekao: “To je državni suverenitet Bosne i Hercegovine. To je sporna teritorija.” ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 8. sednice*, 53.

<sup>17</sup> ICTY, Predmet br. IT-04-81-T, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, 6. septembar 2011, par. 205.

<sup>18</sup> *Isto*, par. 197.

<sup>19</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 12. sednice*, 23. i 25. august 1993.

<sup>20</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 3.

<sup>21</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 13. sednice*, 7. septembar 1993.

<sup>22</sup> Na osnovu prijedloga i saglasnosti Narodne skupštine Republike Srbije i Skupštine Crne Gore, Savezno vijeće Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), na sjednici 27. aprila 1992. godine donijelo je Odluku o proglašenju Ustava Savezne Republike Jugoslavije (SRJ). U članu 2. Ustava navodi se da SRJ sačinjavaju Republika Srbija i Republika Crna Gora kao republike članice. U sastav SRJ ulazile su i pokrajine Kosovo i Vojvodina. Članom 97. Ustava definisano je da predsjednika Republike bira Savezna skupština tajnim glasanjem na mandatni period od četiri godine. ICTY, *Ustav Savezne Republike Jugoslavija*, 1-11; Momir Bulatović, *Pravila ćutanja*, 4. izdanje, Zograf, Niš, 2005, 85; ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 195.

Jugoslovenske narodne armije (JNA) u VJ. Dana 19. maja 1992. godine, Predsjedništvo SFRJ donijelo je Odluku o preimenovanju JNA u VJ. U tački 1. Odluke navedeno je da se JNA od narednog dana, 20. maja, preimenuje u VJ.<sup>23</sup> Osam dana prije toga, 12. maja, na 16. sjednici samoproglašene Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini formirana je Vojska Srpske republike Bosne i Hercegovine (VSRBiH), odnosno VRS.<sup>24</sup> Na istoj sjednici na njeno čelo postavljen je Ratko Mladić. VRS je nastala stapanjem snaga 2. VO JNA i drugih nelegalnih formacija, poput TO „srpskih opština“, „paravojnih“ i „dobrovoljačkih“ jedinica. Proces transformacije iz JNA u VSRBiH opisao je i savezni ministar odbrane SFRJ od 1988. do 1992. godine, general Veljko Kadrijević: „Komande i jedinice JNA su činile kičmu Vojske Republike Srpske s kompletnim naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku, kao što svaki savremeni rat traži, zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rješenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima, razumije se, u mjeri u kojoj to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju.“<sup>25</sup> Način na koji je formirana VRS jasno su prokomentarisali Momir Bulatović i Slobodan Milošević na 9. sjednici VSO koja je održana 2. juna 1993. godine. Bulatović je rekao: „Kada smo se kao JNA morali povući sa prostora Bosne i Hercegovine, tada je bilo logično da uradimo sve moguće aktivnosti da osposobimo nastanak i stvaranje vojske Srpske,“ na što je Milošević potvrdno rekao: „To smo uradili!“<sup>26</sup> Milošević je također dodao da „u stvaranju te Vojske naša zemlja je učestvovala maksimalno, godinu dana; to se konstituisalo.“<sup>27</sup> Javni istupi Karadžića u kojima je na skupovima u Bileći i Bijeljini 1994. godine govorio o tome kako su „sami stvorili svoju vojsku“ smetali su članovima VSO. Čak su i na sjednici VSO ismijavani takvi istupi političkog lidera RS-a.<sup>28</sup>

Stenogrami VSO potvrđuju poznatu činjenicu da je Slobodan Milošević bio politički najmoćniji čovjek u SRJ,<sup>29</sup> odnosno „neprikosnoveni politički i državni autoritet ovih prostora“<sup>30</sup>, kako ga je Momir Bulatović opisao.

<sup>23</sup> ICTY, SRJ, Predsjedništvo SFRJ, broj 0-5, *Odluka o preimenovanju Jugoslovenske narodne armije u Vojsku Jugoslavije*, Beograd, 19. maj 1992.

<sup>24</sup> Tokom augusta, odnosno septembra 1992. godine SrBiH, koja je samoproglašena od strane rukovodstva SDS-a BiH 9. januara 1992. godine u Sarajevu, preimenovana je u Republiku srpsku (RS), čime je i VSRBiH preimenovana u VRS. Detaljnije o tome: Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karčić, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023.

<sup>25</sup> Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada – Vojska bez države*, Politika, Beograd 1993, 116.

<sup>26</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 9. sednice*, 19. Bulatović je nakon toga dodao: “To smo, apsolutno, uradili.” *Isto*, 20.

<sup>27</sup> *Isto*, 21.

<sup>28</sup> Detaljnije vidi: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 22. sednice*, 11. jula 1994, 35-37.

<sup>29</sup> To je tokom svojih svjedočenja 17. 6, 18. 6, 19. 6. i 9. 7. 2003 godine u postupku protiv Slobodana Miloševića pred ICTY potvrdio i Zoran Lilić. Između ostalog, govorio je da je Miloševićev “uticaj bio dominantan i zbog ukupne snage Republike Srbije, zbog njenog ukupnog

## Uloga VSO u logističkoj i drugog podršci agresiji

Rukovodstvo projekta zalagalo se da svaki vid podrške i učešća u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu bude na „konspirativnoj osnovi i zaštiti SRJ“, kako je to Momir Bulatović naglasio na jednoj od sjednica. Kako ne treba djelovati istakao je intervju jednog starješine VJ koji je u izjavi za TV Priština govorio iskreno o tome čiji su pripadnici „paravojnih jedinica“ koji su u konkretnom slučaju bili razmješteni u Konjicu u Bosni i Hercegovini.<sup>31</sup>

VSO je pored rasprave o finansiranju VRS, za čije potrebe je naprimjer tokom 1994. godine trebalo izdvojiti 522 miliona dolara,<sup>32</sup> raspravljao i o finansiranju i podršci VMA i drugim medicinskim centrima gdje su se liječili i zbrinjavali svi teže ranjeni pripadnici VRS i Srpske vojske Krajine (SVK).<sup>33</sup> Zbog potrebe za zbrinjavanjem ranjenika iz RS-a i RSK-a često se raspravljalo i insistiralo na povećanju budžeta za VMA koja je bila „u izuzetno teškoj situaciji“.<sup>34</sup>

VSO je radio na organizaciji obuke vojnika u kasarnama na prostoru Srbije i Crne Gore te raspravljao i donosio odluke o pozivanju, privođenju i prevoženju u RSK i RS vojnih obveznika porijeklom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine privremenih-stalnih rezidenata SRJ.<sup>35</sup>

Diskusije na sjednicama VSO povremeno su pratile i tok borbenih operacija na bosanskohercegovačkom ratištu. Naprimjer, odnos i položaj SRJ prema dejstvima u Goraždu 1994. godine ili obaranje „muslimanskog helikoptera“ na Nišićima bile su neke od tema 20. sjednice VSO koja je održana sredinom aprila 1994. godine.<sup>36</sup> Vrlo napeta dešavanja oko NATO intervencije u Goraždu nekoliko dana prije sjednice, pratile su i međunarodne aktivnosti SRJ – kako se ne bi pogoršale sankcije – koja se uglavnom oslanjala na svoje tradicionalne prijatelje – Rusiju.<sup>37</sup> Podrška VRS u slanju PVO sistema bila je tema te sjednice i tu aktivnost trebalo je obaviti tajno.<sup>38</sup> Na 25. sjednici VSO augusta 1994. diskutovano je o dešavanjima na bojištu Bosanske

---

uticaja na budžet Savezne Republike Jugoslavije, odnosno finansiranja Vojske Jugoslavije.” FHP, *Svjedočenje Zorana Lilića*, 32-33.

<sup>30</sup> Momir Bulatović, *Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević*, Zograf, Etra, Niš, Podgorica 2006, predgovor, XVIII.

<sup>31</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 5. sednice*, 7. augusta 1992, 21-22.

<sup>32</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 17. sednice*, 10. i 13. januar 1994, 4.

<sup>33</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 17. sednice*, 18, 48; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 31. sednice*, 18. januar 1995, 9.

<sup>34</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 8.

<sup>35</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 17. sednice*, 30-42.

<sup>36</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 20. sednice*, 15. april 1994, 4.

<sup>37</sup> *Isto*, 9. Mnogo puta tokom sjednica VSO istaknuto je, kao na 41. sjednici 14. augusta 1995., da je Milošević “imao vrlo detaljne razgovore sa ruskim rukovodstvom i predsednikom Rusije. Tu smo dobili veliku podršku.” ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 41. sednice*, 14. august 1995, 18.

<sup>38</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 20. sednice*, 8-9, 11. O tome vidi i: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 44. sednice*, 12. septembar 1995, 16.



krajine.<sup>39</sup> Na 28. sjednici 2. novembra 1994. godine, između ostalog, raspravljalo se o uspjehu Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) prethodnih dana na bihaćkom, bugojanskom i bjelašničko-treskavičkom bojištu.<sup>40</sup>

Na sjednicama se često govorilo i o strategiji odbrane RS-a, opasnostima po SRJ ako bi ARBiH proširila svoje teritorije koje je držala pod kontrolom u Podrinju, dešavanjima na Nišićkoj visoravni, padu Kupresa, koridoru, Majeveci, Vlašiću, Donjem Vakufu i brojnim drugim prostorima.<sup>41</sup> Nakon 1993. godine, a posebno tokom 1994. i do kraja agresije, za sve neuspjehe VRS na bosanskohercegovačkom ratištu okrivljivan je politički vrh RS-a. Milošević je bio svjestan situacije u Srbiji i SRJ prouzrokovane nametnutim sankcijama, hiperinflacijom, te činjenice da SRJ uskoro neće imati čime da podržava rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te je na sve načine želio dovršiti agresiju, jer je svakako smatrao da su sve svoje velikodržavne ciljeve ratom i genocidom ostvarili.<sup>42</sup> Vjerovao je i navodio da će konačno formalno pripajanje dijela Bosne i Hercegovine SRJ, koji je usljed ratnih razaranja, genocida i ratnih zločina stavljen pod kontrolu VRS, biti izvršeno naknadno mirovnim putem.<sup>43</sup> Bez obzira na neslaganja s političkim vrhom RS-a VSO nije želio prestati isplaćivati novčanu naknadu oficirima u VRS, odnosno njihovim porodicama koje su živjele u Srbiji. Usto, kao što se vidi iz jedne sporedne razmjene između Miloševića i Perišića, logistika VRS nije uskraćena ni nakon odluke o „prekidu odnosa“. Doduše, prema Perišićevim riječima materijal koji je upućen dolazio je „van formacije“.<sup>44</sup>

Tokom posljednje dvije godine agresije Milošević se prvenstveno oslanjao na one koje je plaćao, odnosno pripadnike VJ u VRS.<sup>45</sup> Zato je VSO primarno komunicirao i na sastanke zvao samo vojni vrh RS-a.<sup>46</sup> Razočarenje i u vojno rukovodstvo primjetno je na sjednicama VSO početkom 1995. godine jer, prema mišljenju Miloševića, Mladić i saradnici „nisu delovali kao faktor“ koji je „izvršio bilo kakav unutrašnji pritisak“ na političke strukture RS-a.<sup>47</sup>

<sup>39</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 25. sednice*, 30. august 1994, 27-28.

<sup>40</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*.

<sup>41</sup> Vidi naprimjer: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 9, 22; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 27. sednice*, 99; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 35. sednice*, 13. april 1995, 2-3, 6, 39; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 37. sednice*, 13. juni 1995, 25; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 41. sednice*, 25.

<sup>42</sup> Vidi naprimjer: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 47. sednice*, 6. decembar 1995, 4.

<sup>43</sup> Detaljnije o tome: M. Džananović i dr, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*. Milošević je, kako smo već kazali, često kritizirao vlast u RS-u nakon odbijanja i mirovnog plana Kontakt grupe. Vidi naprimjer: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 22-26; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 47. sednice*, 6. decembar 1995.

<sup>44</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 27. sednice*, 51.

<sup>45</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 25-26,

<sup>46</sup> *Isto*, 41.

<sup>47</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 31. sednice*, 12.

Međutim, s vojnim liderom RS-a i njegovim saradnicima nastavili su redovno obavljati konsultacije i sastanke.<sup>48</sup>

Na sjednicama VSO kao poseban problem isticalo se da Karadžić pokušava „SDS oficire što više infiltrirati u Vojsku da bi tako ostvario što veći uticaj na Vojsku“, čemu se Mladić, kao praktično pripadnik VJ, suprotsavljao.<sup>49</sup> Članstvo u SDS-u koštalo je unapređenja unutar VJ pojedine oficire koji su preko 30. KC poslani na bosanskohercegovačko ratište.<sup>50</sup>

Nakon pada RSK Milošević je bio bijesan jer su doživjeli „porazavajuću i ponižavajuću situaciju“, koja se ogleda u činjenici da „je sva pomoć koju je dobila Republika Srpska Krajina, praktično, završila kao naoružavanje hrvatske vojske!“<sup>51</sup> Iz zabilješke sa 40. sjednice jasno je da je na toj sjednici Milošević prigovorio rukovodstvu RSK i RS-a za gubitak Krajine. Naglasio je da su, nakon što ga je rukovodstvo RS-a odbilo, mirovnim planom Kontakt grupe započela „prekopčavanja“ na liniji Knin – Pale te na taj način prebacio odgovornost za gubitke na ova politička rukovodstva. Milošević je, između ostalog, prigovorio Karadžiću da je u „dosluhu“ sa Tuđmanom.<sup>52</sup>

Tokom 47. sjednice VSO koja je održana 6. decembra 1995. godine Milošević je vrlo otvoreno komentarisao i iznosio svoje stavove o postignutom mirovnom dogovoru iz Daytonu. U svom obraćanju Milošević je još jednom podsjetio da je trebalo mir potpisati ranije s obzirom na njegov, mnogo puta iznošen, stav da su vojni i politički ciljevi ratom ostvareni mnogo prije Daytonu. Posebno je istakao činjenicu da je političko rukovodstvo RS-a odbijanjem mirovnog sporazuma Kontakt grupe godinu i po dana prije „dovelo do propasti Republiku Srpsku, dovelo na ivicu ponora!“<sup>53</sup> Milošević je potcrtao da „od Zvornika do Foče nigdje nije bilo na Drini srpske većine, a to su sve uzeli! Ili gore Posavina – nigdje nije bilo srpske većine!“<sup>54</sup> Milošević se posebno osvrnuo na Sarajevo te rekao: „Mladić izjavljuje pre dva dana: 'Ne damo mi što pripada Srbima, Srbima pripada Sarajevo.' Molim vas, kada su Srbi u ovom veku bili većina u Sarajevu?“<sup>55</sup> Osvrnuo se Milošević u svom detaljnom izlaganju i na razne druge teme. Između ostalog, rekao je da kada je „pritisnuo Karadžića“ da mu kaže istinu o ukupnom broju poginulih u RS-u usljed NATO bombardovanja, Karadžić je rekao da je poginulo 26 ljudi. Milošević je zaključio da je to „najbolji dokaz da nigdje nisu gađali gdje ima

<sup>48</sup> *Isto*, 44-49.

<sup>49</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 35. sednice*, 42.

<sup>50</sup> Vidi detaljnije: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 37. sednice*, 20.

<sup>51</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 41. sednice*, 23.

<sup>52</sup> „Po svemu sudeći, moglo bi se zaključiti da su Radovan Karadžić i Franjo Tuđman možda i u dosluhu. Na to upućuje i sasvim konkretni pokazatelj: pad Zapadne Slavonije, napuštanje Kupreške visoravni i najnoviji slučaj smene generala Ratka Mladića i to upravo kada je otišao da konsoliduje front u zapadnoj Bosni.“ ICTY, SRJ, VSO, *Zabeleška sa 40. proširene sednice*, 5. august 1995, 3.

<sup>53</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 47. sednice*, 4.

<sup>54</sup> *Isto*, 7.

<sup>55</sup> *Isto*.

žive sile i gdje ima ljudi. Oni su izručili 5 hiljada tona bombi. Sigurno je da ne bi poginulo 26 ljudi da su gađali tim bombama ljude“.<sup>56</sup> Nekoliko puta je iznio svoj konačni stav o navodnom uspjehu u Dejtonu: „Nama je trebalo da prođemo stravične procedure i teške pregovore – mi smo vratili, održali i uknjižili 49%“.<sup>57</sup>

Naoružavanje stanovništva u Srbiji ili zločini nad Bošnjacima u Pljevljima, informacije i saznanja o zločinima nad Bošnjacima otetim u Štrpcima bile su neke od tema sjednica VSO.<sup>58</sup> Također, na sjednicama se diskutovalo o drugim temama u kontekstu počinjenih zločina u Bosni i Hercegovini, te su, između ostalog, negirani koncentracionih logori u Bosni i Hercegovini,<sup>59</sup> ali i negirana odgovornost VRS za počinjeni masovni zločin na sarajevskim Markalama 1994. godine.<sup>60</sup>

### Direktno učešće Vojske Jugoslavije u agresiji

Na nekoliko mjesta u stenogramima VSO Milošević priznaje i činjenice koje je dokazao ICTY. Naime, dokazano je da je Služba državne bezbednosti (SDB) formirala, naoružavala, finansirala i logisticirala „paravojne jedinice“ koje je slala u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.<sup>61</sup> O jednoj o njih – Srpskoj dobrovoljačkoj gardi (SDG), odnosno „Arkanovim tigrovima“ Zeljka Ražnatovića Arkana – Milošević je na 4. sjednici VSO koja je održana 31. jula 1992. godine rekao da je bila pod komandom Vojske. „A i Arkan je bio kao dobrovoljac u vreme dok je funkcionisala Armija na ratištu i pod komandom Vojske, a ne kao slobodan“,<sup>62</sup> naglasio je Milošević. O angažmanu drugih jedinica poput „Belih orlova“ na hercegovačkom bojištu govorio je na 5. sjednici VSO Pavle Strugar, komandant 11. Armije VJ. On je, između ostalog,

<sup>56</sup> Isto, 10.

<sup>57</sup> Isto.

<sup>58</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 5. sednice*, 4, 26; ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 8. sednice*, 37-38; Detaljnije o tome: M. Džananović i dr, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, 77-82.

<sup>59</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 5. sednice*, 40.

<sup>60</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 28. sednice*, 43.

<sup>61</sup> ICTY, Predmet protiv J. Stanišića i F. Simatović, dokaz br. P00053, *Izjava zaštićenog svjedoka "B-215"*, 24. i 25. august 2009, 1; „Žrtve Arkanovih 'Tigrova' još čekaju pravdu“, *Deutsche Welle*, 9. decembar 2014, <https://www.dw.com/hr/%C5%BErtve-arkanovih-tigrova-jo%C5%A1-%C4%8Dekaju-pravdu/a-18116817>, pristupljeno 13. jula 2022. Na 4. sjednici VSO Momir Bulatović je istakao da „Arkan se sada vozi po Hercegovini, sa milicijskim tablicama 'M-900' – Saveznog SUP-a“. ICTY, SRJ, VSO, *Magnetofonske beleške sa 4. sednice*, 31. juli 1992, 16.

<sup>62</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Magnetofonske beleške sa 4. sednice*, 17; I pred ICTY-em je utvrđeno da su „arkanovci bile neposredno potčinjeni MUP-u Srbije i Franku Simatoviću.“ ICTY, IT-95-5/18-T, *Provostepena presuda u postupku protiv R. Karadžića*, tom II, 24. mart 2016, par. 3318.

istakao da je „bio oskudan sa ljudima na frontu, pa sam hteo, koliko-toliko, već kad su tu, da ih obučem u uniforme jugoslovenskih vojnika.“<sup>63</sup>

Ono što na najbolji način opisuje ovisnost političkog i vojnog vrha RS-a o SRJ jesu upravo stavovi političkih i vojnih lidera RS-a. Naprimjer, Radovan Karadžić je na 40. sjednici „Narodne skupštine RS“ izjavio da „bez Srbije ne bi bilo ništa, nemamo mi te resurse i ne bi mogli da ratujemo.“<sup>64</sup> U presretnutom telefonskom razgovoru između Ratka Mladića i Slobodana Miloševića od 3. maja 1995. godine, Mladić govori Miloševiću da bez pomoći Srbije „i do sada, a i od sada mi ne bismo mogli živjeti“.<sup>65</sup> Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma Mladić je uputio faks Miloševiću, koji je dostavljen i Perišiću, u kojem traži „pomoć u ishrani vojske“. U njemu Mladić između ostalog navodi: „Gospodine predsjedniče, za sve ovo vreme trajanja rata, pomoć Savezne Republike Jugoslavije i posebno Srbije i vaše lično, Republici Srpskoj i vojsci posebno, bila je od neprocenjive vrednosti. Teško je i pretpostaviti kako bi tekao razvoj događaja da te pomoći nije bilo. Ona je bila svestrana i u osnovi pravovremena. Želim naglasiti da je najčešće usledila i posebno bila dragocena baš onda kada nam je najviše trebala. To je dobro poznato, posebno u redovima vojske RS, na čemu će vam ona biti stalno zahvalna.“<sup>66</sup> Prethodnom u prilog ide i stav Momčila Perišića sa 18. sjednice VSO u kojem je istakao da RS i RSK „se sigurno ne mogu odbraniti bez naše materijalne pomoći u smislu naoružanja i vojne opreme“.<sup>67</sup>

Pored skrivanja direktnog učešća VJ u agresiji postoji dovoljno dokaza o direktnom slanju jedinica JNA/VJ na teritoriju Republike Bosne i Hercegovine i direktnom učešću i upotrebi jedinica VJ u agresiji. Pored činjenice da je JNA pripremala, naoružavala, organizovala i direktno učestvovala u okupaciji brojnih bosanskohercegovačkih gradova, i tokom agresije VJ je uzimala direktno učešće u vojnim operacijama i na taj način pomagala VRS. Iz brojnih akata vidljiva je tijesna saradnja VRS i VJ na najvišem vojnom nivou u provođenju vojnih operacija u Bosni i Hercegovini. Zbog pokušaja skrivanja direktnog učešća VJ u agresiji, GŠ VRS je tokom 1993. godine, radi učestale upotrebe termina VJ u radio i pisanoj korespondenciji između komandi i jedinica VRS, zabranio korištenje termina jedinice VJ te naložio da se ove jedinice nazivaju „rezervama GŠ VRS“<sup>68</sup> – što ukazuje, između ostalog, na

<sup>63</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 5. sednice*, 25.

<sup>64</sup> ICTY, Predmet protiv R. Karadžića, dokaz br. P1389, *Magnetofonski snimak sa 40. sednice Narodne skupštine Republike srpske održane 10-11 maja 1994. godine u Brčkom*.

<sup>65</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1282, *Presretnuti telefonski razgovor između R. Mladića i S. Miloševića*, 3. maj 1995. U istom telefonskom razgovoru Milošević govori Mladiću da „imaju potpuno suludo političko rukovodstvo koje vas vuče u smrt“, misleći na Karadžić i njegove saradnike. Isto.

<sup>66</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P2710, GŠ VRS, pov. br. 02/2-58, *Pomoć u ishrani vojske RS - molba*, 17. decembar 1995.

<sup>67</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 18. sednice*, 7. februar 1994, 38.

<sup>68</sup> „U zadnjih nekoliko dana odgovorne starešine i dežurni operativnih centara u svojim redovnim izvještajima i u telefonskom saobraćaju upotrebljavaju termin Vojska Jugoslavije. U cilju zaštite

namjeru da se učešće jedinica VJ sakrije od domaće i međunarodne javnosti, svjesni da se radi o agresiji.

Tokom same agresije redovno su organizirani sastanci i pravljene vojni planovi o zajedničkom učešću VJ, SVK i VRS. Adekvatan primjer jeste tajni plan „Drina“, čija je konačna verzija sačinjena u prostorijama Generalštaba VJ.<sup>69</sup> Plan pod zvaničnim nazivom „Direktiva za upotrebu Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Srpske vojske Krajine“ finaliziran je 14. novembra 1993. godine i potpisao ga je predsjednik VSO Zoran Lilić. U dokumentu je naglašeno da direktiva stupa na snagu 31. novembra 1993. godine.<sup>70</sup> U dokumentu se navodi da je opšti cilj „koordiniranim diplomatsko-političkim aktivnostima, objedinjavanjem OS srpskog naroda, sprečiti namere unutrašnjeg i spoljašnjeg neprijatelja na razbijanju jedinstva, celovitosti teritorije SRJ i razdvajanje srpskog naroda zapadno od r. Drine i r. Dunav. Odbraniti teritorijalni integritet srpskih država zapadno od r. Drina i r. Dunav i SRJ, zaštititi srpski narod od genocida, osloboditi delove srpskih teritorija s većinskim srpskim stanovništvom, stvoriti uslove za uspostavljanje jedinstvene države srpskog naroda, sprečiti stvaranje velike Hrvatske i kompaktne islamske države na prostorima bivše Jugoslavije“.<sup>71</sup> Direktiva pored upotrebe VJ precizira daljnje aktivnosti „srpskih vojski“. Među brojnim zadacima VRS predviđa se da će se „u drugoj etapi operacije, u sadejstvu sa VJ, g/s VRS razbiti i uništiti muslimanske OS u enklavama, Sarajevu i na pravcu: Kalesija – Tuzla – Lukavac...“<sup>72</sup> Dalje, „deo planiranih jedinica u VJ uvežbavati i imati u gotovosti za uspostavljanje rezervnih mesta prelaska preko r. Dunav i Drina.“<sup>73</sup> Da su aktivnosti VRS usklađene sa planom „Drina“ svjedoči i „Izvod iz direktive za upotrebu Vojske Republike Srpske 'Drina', iz decembra 1993. godine.“<sup>74</sup> Veći dio ovog dokumenta u potpunosti je prepisan iz „Direktive za upotrebu Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Srpske vojske Krajine“. Ratko Mladić naredio je „stvaranje objektivnih uslova za uspostavljanje jedinstvene države srpskog naroda i ostvarenje strateških ciljeva rata VRS“, između kojih se naređuje

---

tajnosti i drugih mera i aktivnosti koje preduzimamo zabranjujem upotrebu i označavanje u redovnim i telefonskom saobraćaju reči jedinica Vojske Jugoslavije. Snage Vojske Jugoslavije tretirati kao rezervu GŠ VRS bez obzira na broj, veličinu, snagu i vrstu.” ICTY, Predmet J. Stanišić i F. Simatović, dokaz br. D00930, GŠ VRS, str. pov. br. 02/2-1048, *Dostavljanje redovnih borbenih izvještaja*, 25. decembar 1993.

<sup>69</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 1303.

<sup>70</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P215, Generalštab VJ, Sektor za operativne poslove, “Državna tajna-R Drina”, br. 75-2, *Direktiva za upotrebu Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Srpske vojske Krajine*, novembar 1993, 1-16; ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 1306.

<sup>71</sup> ICTY, Generalštab VJ, *Direktiva za upotrebu Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Srpske vojske Krajine*, 6.

<sup>72</sup> *Isto*, 9.

<sup>73</sup> *Isto*, 13.

<sup>74</sup> ICTY, GŠ VRS, *Izvod iz direktive za upotrebu Vojske Republike Srpske „Drina“*, decembar 1993.



„čvršće vezivanje sa Srbijom”. Podrazumijevalo se učešće jedinica VJ.<sup>75</sup> U tom dokumentu također kodnog imena „Drina“ naređeno je, između ostalog, da VRS u „sadejstvu sa delom snaga VJ“ razbije „muslimanske OS u enklavama: Srebrenica, Žepa i Goražde i na pravcu: Kalesija – Tuzla – Lukavac te oslobodi Majevicu i rejon Tuzle...“<sup>76</sup> U narednom periodu bilježe se ofanzivna dejstva snaga VRS u kojima učestvuju i snage VJ na sarajevskom, teočansko-sapanjskom, bihaćkom i drugim bojištima širom Republike Bosne i Hercegovine.

### Formiranje i značaj 30. kadrovsog centra

Nakon što je oformljena VJ, iz nje je u VRS i SVK upućeno dodatan broj vojnih lica.<sup>77</sup> To je jasno i iz niza stenograma VSO. Dokumentacija Generalštaba VJ i Ministarstva odbrane SRJ koja se odnosi na regulisanje statusa vojnih lica VJ na „privremenoj službi“ u SVK i VRS također potvrđuju navedeno. Prije nego se osvrnemo na neke od tih akata važno je pomenuti da je političko i vojno rukovodstva RS-a često tražilo od rukovodstva iz Beograda da reagira na neke negativne pojave. Jedna od njih je bila da vojnici VJ koji su privremeno u jedinicama VRS samovoljno napuštaju jedinice i odlaze u VJ, kako Mladić u „povjerljivom“ dokumentu piše Životi Paniću, načelniku Generalštaba VJ, 31. marta 1993. godine.<sup>78</sup> Mladić je, između ostalog, tražio i da Panić donese „akt o obaveznom upućivanju u Vojsku Republike Srpske svih aktivnih vojnih lica porijeklom iz bivše Bosne i Hercegovine po zahtevu glavnog štaba Vojske Republike Srpske“, a „sve one koji odbiju da se odazovu ovom zahtevu potrebno je, u odgovarajućem postupku, odstraniti iz Vojske Jugoslavije, jer je angažovanje u Vojsci Republike Srpske za njih najbolja škola, a s druge strane, ako nisu spremni da brane svoj zavičaj neće se tući ni za tuđi.“<sup>79</sup> Nakon što je Perišić krajem augusta 1993. godine naslijedio Panića poduzeo je ozbiljne korake ka rješenju navedenih problema i zahtjevu rukovodstva VRS.

Dokument kojeg je 8. oktobra 1993. godine pripremio Generalštab VJ i dostavio Ministarstvu odbrane, a u kojem se traži da se isti dostavi predsjedniku SR Jugoslavije Zoranu Liliću i VSO inicirao je rješavanje navedenih zahtjeva VRS. Akt je predstavljao nacrt naređenja koje je u konačnici trebao potpisati prvi čovjek SRJ i VSO. U dokumentu se, između ostalog, navodi da je od donošenja odluke o preimenovanju JNA u VJ i vraćanju njenih pripadnika do 19. maja 1992. na teritoriju SRJ, ostalo niz otvorenih pitanja o pravnom

<sup>75</sup> Isto.

<sup>76</sup> Isto, 8.

<sup>77</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 761.

<sup>78</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1529, GŠ VRS, br. 29/9-91, *Sprečavanje odliva ljudskog potencijala iz Voske RS – traži*, 31. mart 1993, 1.

<sup>79</sup> Isto.

položaju i ličnom statusu svih aktivnih pripadnika JNA koji su ostali u sastavima VRS (3.607) i SVK (978). Precizira se da je nakon toga „upućen privremeno veći broj AVL u Vojsku Republike Srpske i Republike Srpske Krajine“. Navodi se da je u tim sastavima trenutno (oktobar 1993, op. a) 3.612 vojnih i oko 2.500 civilnih lica, „koja se vode u evidenciji Vojske Jugoslavije“.<sup>80</sup> U dokumentu se navodi da su „različite i promjenjive okolnosti koje su pratile borbu srpskog naroda za oslobođenje i formiranje srpskih republika u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini, uslovljavale i donošenje privremenih odluka NGŠ VJ o povremenom upućivanju aktivnih vojnih lica iz Vojske Jugoslavije u Vojsku Republike Srpske i Republike Srpske Krajine.“ Naglašava se problem da je određeni broj pripadnika VJ, među kojima ima 7.000 vojnih lica srpske i crnogorske nacionalnosti, koji su rođeni u Hrvatskoj (2.000) i Bosni i Hercegovini (5.000) odbijalo da se odazovu na „poziv za pružanje pomoći svom matičnom narodu i rodnom kraju“.<sup>81</sup> Ključni problem rukovodstva SRJ i VJ ogledao se u sljedećem: „Prisutna nam je bitna činjenica da ne postoji čvrst pravni osnov koji ne bi mogao biti napadan ni u eventualnim sudskim sporovima, u pogledu upućivanja ovih aktivnih vojnih lica van Savezne Republike Jugoslavije bez njihove saglasnosti. Pored toga, dužni smo da obezbedimo i visok stepen zaštite podataka o ovim aktivnostima, što je vrlo teško (nezadovoljni pojedinci, predstavke i drugi zahtevi supruga i roditelja aktivnih vojnih lica, i sl), posebno u odnosu na domaću i inostranu javnost.“<sup>82</sup> U ovom krucijalno važnom dokumentu kojim se pokušava sakriti uloga SRJ i VJ u direktnom slanju pripadnika VJ na bosanskohercegovačko i hrvatsko ratište ponuđeno rješenje zapravo je uskoro predočeno u obliku formiranja kadrovskih centara, koji postaju značajna tijela u provođenju velikosrpskog projekta u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i ključni dokazi agresije. U predloženom naređenju, po odluci VSO, preko načelnika Generalštaba VJ sva profesionalna i civilna lica u VJ bili bi obavezni da se odazovu pozivu GŠ VRS i SVK. Njihov angažman je po naređenju išao preko nadležnog starješine u VJ koji bi preko Personalne uprave Generalštaba VJ iste slao na ratišta u susjednim državama, gdje su ih preuzimali organi GŠ VRS i SVK. Oni su zadržavali sva prava i beneficije pripadnika VJ. Ukoliko bi odbili poziv prestala bi im služba u VJ.<sup>83</sup>

Nacrt je uz znatno detaljnije obrazloženje stavljen u raspravu na 14. sjednicu VSO.<sup>84</sup> Perišić je istakao da ne vidi bolje rješenje od ovoga kako bi Generalštab radio „u duhu zakona“. Slobodan Milošević je nakon toga rekao: „Može kako hoćete, samo nemojte da se povlači“. Prije toga je naglasio da ovaj

<sup>80</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1872, SRJ, Generalštab VJ, str. pov. br. 840-2, *Komplet dokumenata Generalštaba VJ i Ministarstva odbrane SRJ*, 8. oktobar 1993.

<sup>81</sup> *Isto*, 2.

<sup>82</sup> *Isto*.

<sup>83</sup> Detaljnije vidi: M. Džananović i dr, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, 35-48.

<sup>84</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 14. sednice*, 11. oktobar 1993, 24-46.

akt „treba zadržati samo u jednom primjerku kod Vas (obraćajući se Perišiću, op. a).“<sup>85</sup> Momir Bulatović je dodao da je „vitalni državni interes“ da se zaštititi tajnost ovih podataka.<sup>86</sup> Posebno je istakao „da ovo padne nekome u ruke, sankcije bi nam držali 10 godina.“<sup>87</sup>

Konačnu verziju naređenja kojim se osnivaju posebni kadrovski centri Zoran Lilić je potpisao 10. novembra 1993. godine.<sup>88</sup> U odnosu na nacrt u konačnom naređenju izvršene su izmjene u kontekstu sankcionisanja kroz prinudne ili kaznene mjere koje bi se primjenjivale na one pripadnike VJ koji odbiju premještaj.<sup>89</sup>

Tokom sjednica VSO donosile su se odluke o unapređenju pripadnika VJ. O unapređenju pripadnika VJ koji su učestvovali u agresiji i formalno bili pripadnici VRS prije sjednica VSO usaglašavali su se Perišić i Mladić.<sup>90</sup>

Dva dana poslije, 12. novembra 1993. godine, Momčilo Perišić je izvršio naređenje VSO i naložio Personalnoj upravi Generalštaba VJ da pripremi prijedlog Uputstva o načinu funkcionisanja i programu aktivnosti dva kadrovska centra.<sup>91</sup>

Slijedom ranijih odluka načelnik Generalštaba VJ Momčilo Perišić potpisao je 15. novembra 1993. godine Naređenje o formiranju 30. (vojna pošta u miru: 3001, a u ratu: 12103) i 40. (vojna pošta u miru: 4001, a u ratu: 13676) Kadrovske centra (KC).<sup>92</sup> Trideseti KC bio je nadležan za oficire bivše JNA i VJ raspoređene u VRS, odnosno u Republiku Bosnu i Hercegovinu, a 40. KC je bio nadležan za oficire upućene u SVK, odnosno u Republiku Hrvatsku. KC bili su smješteni u zgradama Generalštaba VJ u Beogradu, u prostorijama Personalne uprave.<sup>93</sup>

Momčilo Perišić je na sjednici VSO održanoj krajem 1993. godine istakao da „kod nas ima ukupno oficira, podoficira itd 54.866. U dva kadrovska centra u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini 7.233“<sup>94</sup> Među oficirima VJ koji su preko 30. KC poslani na bosanskohercegovačko ratište i bili ključne

<sup>85</sup> *Isto*, 24.

<sup>86</sup> *Isto*, 25. Na 31. sjednici VSO 18. januara 1995. godine Bulatović je još jednom naglasio važnost da se ne sazna “da mi, u suštini, imamo tamo naše oficire”. ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 31. sednice*, 42.

<sup>87</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 14. sednice*, 27.

<sup>88</sup> ICTY, SRJ, br. 1/2-02-033/93-1, *Naređenje predsjednika SRJ o osnivanju posebnih kadrovskih centara*, Beograd, 10. novembar 1993.

<sup>89</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 769; ICTY, *Komplet dokumenata Generalštaba VJ i Ministarstva odbrane SRJ*; ICTY, *Naređenje predsjednika SRJ o osnivanju posebnih kadrovskih centara*.

<sup>90</sup> Vidi naprimjer: ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 15. sednice*, 10. novembar 1993, 14-15; ICTY, SRJ, VSO, str. pov. br. 10-4, *Zapisnik sa 15. sednice*, Beograd, 1. decembar 1993, 3.

<sup>91</sup> ICTY, SRJ, Generalštab VJ, str. pov. br. 965-1, *Naređenje*, 12. novembar 1993, 1.

<sup>92</sup> ICTY, Načelnik Generalštaba VJ, str. pov. br. 3087-1, *Organizacijsko-formacijske promene u VJ - Naređenje*, 15. novembar 1993.

<sup>93</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 771-772; ICTY, Načelnik Generalštaba VJ, *Organizacijsko-formacijske promene u VJ – Naređenje*.

<sup>94</sup> ICTY, SRJ, VSO, *Stenografske beleške sa 16. sednice*, 25. decembra 1993, 23.

starješine i kičma uspostavljanja, ustroja i postojanja VRS bili su Ratko Mladić i njegova desna ruka Manojlo Milovanović, kao i brojni drugi njihovi najbliži saradnici, pomoćnici, komandanti korpusa i brigada VRS i drugih značajnih vojnih funkcija. Među njima su: Đorđe Đukić, Radivoje Miletić, Milan Gvero, Zdravko Tolimir, Milenko Živanović, Radislav Krstić, Vinko Pandurević, Vujadin Popović, Ljubiša Beara, Vidoje Blagojević, Dragan Jokić, Dragan Obrenović, Drago Nikolić, Svetozar Andrić, Stanislav Galić, Dragomir Milošević, Čedo Sladoja, itd. Preko 30. KC regulisan je status i Bogdana Subotića, kao i Dušana Kovačevića, ministra odbrane RS-a od januara 1993. do augusta 1994. godine.<sup>95</sup> Ratko Mladić, koji je od 12. maja 1992. godine postavljen za komandanta Glavnog štaba VRS, bio je zapravo i dalje pripadnik VJ. Iz Mladićevog personalnog dosjea, koji može poslužiti kao primjer i za druga lica, uočljivo je da je on tek 16. juna 2001. godine „skinut sa evidencije profesionalnih vojnika Vojske Jugoslavije“, a sa vojne evidencije RS-a tek 2002.<sup>96</sup> Inače, Ratko Mladić je Ukazom predsjednika SRJ Zorana Lilića od 16. juna 1994. godine vanredno unaprijeđen u čin general-pukovnika.<sup>97</sup>

## Zaključak

Analiza rada VSO, posebno kroz stenograme i dokumente koji su rasvjetlili njegov rad, ukazuje na složen mehanizam odlučivanja koji je uključivao ne samo provođenje vojnih operacija, već i finansijsku, logističku i kadrovsku podršku vojskama RS i RSK, čime je SRJ odigrala centralnu ulogu u dešavanjima s kraja dvadesetog stoljeća, odnosno u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku. Stenogrami VSO-a ukazuju da su samoprogllašene VRS i SVK bile u potpunosti potčinjene VJ i time činile jednu oružanu silu sa jedinstvenim lancem rukovođenja i komandovanja.

Kroz razne izjave i dokumente, jasno je da su politički i vojni lideri RS priznavali i bili svjesni odlučujuće uloge Srbije i SRJ u podršci ratu, te su bili ovisni o njezinoj pomoći u materijalnom i logističkom smislu. Tijesna saradnja između snaga VRS i VJ, kao i planovi za vojne akcije poput plana „Drina“, jasno pokazuju direktno učešće i koordinaciju VJ u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Sve navedene činjenice snažno impliciraju aktivno sudjelovanje VJ u agresiji, što je pokušano prikriti kroz razne taktike i strategije, no analiza stenograma i dokumenata jasno otkriva stvarnu prirodu vojne intervencije SRJ u susjednim republikama tokom devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

Dokumentacija, kao i stenogrami sjednica VSO, jasno pokazuju da su

<sup>95</sup> ICTY, *Prvostepena presuda protiv Momčila Perišića*, par. 795. Među ključnim starješinama koji su u SVK služili preko 40. KC bili su Mile Novaković, Milan Čeleketić, Borislav Đukić i Dušan Lončar. *Isto*, par. 796.

<sup>96</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1901, *VJ personnel file of Ratko Mladic*, 1-102.

<sup>97</sup> ICTY, Predmet protiv M. Perišića, dokaz br. P1902, *Ukaz broj 1/2-01-001/94-22 predsednika Savezne Republike Jugoslavije*, 16. juni 1994.

Slobodan Milošević i njegovi politički i vojni saradnici iz SRJ bili direktno uključeni u donošenje odluka o slanju vojnih lica iz VJ u sastave VRS i SVK. Posebno je značajna uloga VSO-a u pokušajima prikrivanja direktnog učešća SRJ u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku, kroz formiranje kadrovskih centara koji su trebali omogućiti legalnu fikciju o neangažovanosti SRJ u ratu, dok su u stvarnosti pripadnici VJ na razne načine učestvovali u agresorskim ratovima u susjednim državama.

Dokumenti VSO neizostavno potvrđuju ključnu ulogu ove institucije u planiranju, provedbi, i još važnije, upravljanju velikosrpskim projektom tokom devedesetih godina prošlog stoljeća. VSO nije samo imao institucionalni uvid i kontrolu nad vojnim resursima u SRJ, već je bio i ključni akter u vojnoj integraciji i komunikaciji među „srpskim teritorijama“, odgovoran za vođenje i odobravanje svih značajnih operacija. Ova institucija omogućila je Slobodanu Miloševiću da, koristeći se dvovlašćem u RS-u i paralelnim kanalima komunikacije, efektivno upravlja srpskim velikodržavnim projektom.

## Summary

Analysis of the work of the VSO, especially through transcripts and documents that have shed light on its operations, indicates a complex decision-making mechanism that involved not only conducting military operations but also providing financial, logistical, and personnel support to the armies of RS and RSK, with the FRY playing a central role in the events of the late twentieth century, namely the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Croatia. VSO transcripts indicate that the VRS and the SVK were fully subordinate to the VJ, thus constituting a single armed force with a unified chain of command.

Through various statements and documents, it is clear that the political and military leaders of Republika Srpska acknowledged and were aware of Serbia and the FRY's decisive role in supporting the war, and they were dependent on its assistance in material and logistical terms. Close cooperation between the forces of the VRS and the VJ, as well as military action plans like the „Drina Plan“, clearly demonstrate the direct involvement and coordination of the VJ in the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina. All the aforementioned facts strongly imply the active participation of the VJ in the aggression, which was attempted to be concealed through various tactics and strategies, but the analysis of transcripts and documents clearly reveals the true nature of the FRY's military intervention in neighboring republics during the 1990s.

Documentation, as well as transcripts of VSO sessions, clearly show that Slobodan Milošević and his political and military associates from the FRY were directly involved in making decisions to send military personnel from the VJ to the formations of the VRS and the SVK. The role of the VSO in



attempting to conceal the direct involvement of the FRY in the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Croatia is particularly significant, through the formation of personnel centers that were supposed to provide a legal fiction of non-involvement of the FRY in the war, while in reality, members of the VJ participated in aggressive wars in neighboring countries in various ways.

The VSO documents inevitably confirm the key role of this institution in planning, implementation, and more importantly, managing the Greater Serbian project during the 1990s. The VSO not only had institutional insight and control over military resources in the FRY but was also a key player in military integration and communication among „Serbian territories,“ responsible for directing and approving all significant operations. This institution enabled Slobodan Milošević to effectively manage the Serbian expansionist project by utilizing dual power structures in RS and parallel communication channels.

## BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

### Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. United Nations – International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – Court Records (ICTY).
2. Arhiv Fonda za humanitarno prava Srbija.

### Knjige/Books:

1. Bulatović Momir, *Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević*, Zograf, Etra, Niš, Podgorica 2006.
2. Bulatović Momir, *Pravila ćutanja*, 4. izdanje, Zograf, Ni 2005.
3. Džananović Muamer, Karčić Hikmet, Suljagić Emir, Turčalo Sead, *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, Memorijalni centar Srebrenica, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2024.
4. Džananović Muamer, Medić Jasmin, Karčić Hikmet, *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo 2023.
5. Kadrijević Veljko, *Moje viđenje raspada – Vojska bez države*, Politika, Beograd 1993.